

TYÖVÄENLUOKAN IDEOLOGIA JA POLIITTINEN TOIMINTA*

David K. Matheson

Tämän väitöskirjan aihe on työläisten käyttäytyminen Suomessa, heidän ideologiset näkemyksensä sekä heidän poliittinen aktiivisuutensa. Avauspuheeni on jaettu neljään alueeseen: (1) Teesit ja oletukset, jotka ovat tutkimuksen taustalla; (2) Historiallisesti määräävät tekijät; (3) Aineisto ja katsaus tutkimustuloksiin; ja (4) Implikaatioita myöhempään tutkimukseen.

1. Teesejä ja oletuksia työläisten käyttäytymisen tutkimisesta

Tutkimuksen aihe on ollut suuren mielenkiinnon kohteena varhaisen teollistumisen ja *Marxin* ajoista lähtien ja sitä on lähestytty monin eri tavoin. Työläisten merkitys sosiaalisessa muutoksessa on avainasemassa myös nykyhistorian ideologisessa kahtiajakautumisessa — yhteiskunnallisten tapahtumien tulkinta ja ennustaminen saavat erilaisen merkityksen porvarillisissa ja marxilaisissa katsomuksissa. Siten aihe on vahvasti arvosidonnainen. *Michael Mann*, Brittiläinen sosiologi (jonka ajatukset ovat vaikuttaneet tämän tutkimuksen sisältöön), onkin väittänyt että yksi vakavimmista haittatekijöistä tutkittaessa työväenluokan luonnetta vallankumouksellisen muutoksen osatekijänä läntisissä maissa on, että useimmat alan tutkijat ovat jo etukäteen päättäneet lopputuloksen. Tämä on ehkä odotettavissa ottaen huomioon perinteellisen läheisen yhtey-

den yhteiskuntatieteellisen kyselytutkimuksen ja ohjelmallisesti käytännön politiikkaan suuntautumisen välillä.

Onkin tärkeätä heti keskustelun alussa mainita muutamia tutkimuksen arvolähtökohtia. Vaikka lähestymistapa on ollut empiirinen, taustalla on joukko analyysille viitteitä antavia taustaolettamuksia.

Ensinnäkin teoreettinen lähtökohta: ehdoton usko siihen, että tulisi pyrkiä integroimaan yhteiskunnan ja sen dynamiikan teoreettinen tarkastelu itse yhteiskunnan olosuhteiden empiirisen tutkimuksen kanssa.

Umpimätkäinen aineiston keruu ja analyysi johtaa sokeaan empirismiin; väite ilman tosiasiatietoa tuottaa tyhjää retoriikkaa. Tämän tutkimuksen pyrkimyksenä on ollut yhdistää laajemmat tekijät tutkittujen yksilöiden käyttäytymiseen.

Toinen perusolettamus on että ideologia — ja analyysin peruskohdetta — ei voida redusoida pelkästään materiaalsiin oloihin. Pitkällä aikavälillä materiaalin tuotanto on viime kädessä määräävä historiassa, mutta lyhyellä aikavälillä monet muut tekijät syrjäyttävät tämän syy-yhteyden luokan ja ideologian välillä.

Tämä ei missään tapauksessa ole uusi ajatus — kysymys väärästä tietoisuudesta on hyvin tunnettu — mutta saattaa syrjäytyä reduktionistisessa ideologian tutkimuksessa. Tuotantovoimien ja suhteiden kehitys tarjoaa välttämättömiä, muttei riittäviä olosuhteita vallankumouksellisen tietoisuuden nousulle. Marx itse suhtautui asiaan joustavasti sanoessaan: »Englantilaisilla on kaikki materiaaliset edellytyk-

* Esitetty väitöstilaisuudessa Helsingin yliopistossa 17. 2. 1979.

set sosiaaliseen vallankumoukseen; mitä heiltä puuttuu on yleistämisen »henki» ja vallankumouksellinen »into». (Engels mainitsi asiasta samansuuntaisesti kuuluisassa kirjeessä Blochille v. 1890).

Kolmas lähtökohta on se, että tiettyinä historiallisena ajankohtana työväenluokan ideologia kuuluu johonkin kolmesta tyyppistä — jotka määräytyvät ensisijaisesti suhtautumisesta yhteiskuntajärjestelmässä vaikuttaviin avainryhmiin. Ensiksi on *dominoiva* tai *hegemoninen* arvojärjestelmä. Tämä on määritelty uskollisuutena perinteellisille institutionaalisille arvoille kapitalistisessa järjestelmässä. Toiseksi *radikaalinen* malli, joka tulkitsee yhteiskunnalliset suhteet luokkatermein ja vastustaa kapitalistisia instituutioita. Kolmas on *alistumisen* malli (*subordinate type*), joka on kahden edellämaitun välissä ja joka mukautuu vallitsevaan yhteiskunnalliseen järjestykseen. Se kuitenkin korostaa voimakkaasti konfliktitekijöitä yhteiskunnassa.

2. Historiallinen määräytyminen

Maailmanjärjestelmässä on olemassa kaksi toisiaan täydentävää dialektista tendenssiä, jotka määräävät mikä kolmesta arvosysteemistä on vallitseva työväenluokassa.

Ensimmäinen esiintyy kun vastakohtat lähenevät toisiaan ja häviävät vallankumouksellisen katkoksen kautta. Tätä kutsutaan ylimääräytymiseksi. Toinen esiintyy kun tendenssi vastakohtien konvergoitumiseen hajautuu ja vallankumouksellinen katkos vältetään. Tätä kutsutaan alimääräytymiseksi. Ensimmäistä tilannetta seuraa ideologinen suuntautuminen dominoivasta ja subordinoivasta muodosta radikaalisen järjestelmän muotoihin. Tilanne oli tyyppillinen varhaiskapitalismille ja on

tyypillinen tämän päivän kapitalistisen maailmanjärjestelmän periferiassa.

Jälkimmäinen on luonteenomaista tämän hetken kehittyneille kapitalistisille yhteiskunnille; päätekijänä siinä on yhteiskunnan valtiollistuminen (»statization»). Alimääräytymistilanteissa työväenluokan tietoisuudella on taipumus pysyä joko alistettuna tai dominoivana. Tämä tendenssi koskee myöskin osallistumista.

Suomessa heijastuu molempien tyyppien yhdistelmä eli »*mixed determination*». Vuosisadan alussa maassa oli olosuhteet, jotka olivat ominaisia ylimääräytymisen tyyppille — tätä heijasti erityisesti siirtyminen yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen sekä kansalaissota kaikkine edeltävine vaiheineen. Lähes vallankumouksellisesta katkoksesta seurauksena olleet ideologiset tendenssit, yhdessä osallistumispyrkimysten kanssa, ovat säilyneet nykypäivän työväenluokan laajan järjestöverkoston kautta.

Toisaalta Suomessa on nähtävissä alimääräytymistendenssejä lähes sellaisina kun ne esiintyvät kapitalismin ydinmaissa. Tämä on johtanut suurten yksityisten ja valtion yhtiöiden lujittumiseen ja kasvuun sekä valtion osuuden laajenemiseen taloudellisessa ja sosiaalisessa suunnittelussa. Tähän kehitykseen yhdistyy työväenluokan ammattitaidon ja tulotason asteittainen muuttuminen.

3. Aineisto ja tutkimustulokset

Tutkimustulokset perustuvat kyselytutkimukseen, joka pohjautui koko maan kataneeseen umpimähkäisotokseen, käsittäen 1.224 aikuista kansalaista. Työläisten ja sosialistisia puolueita kannattaneiden osuus oli niukasti yliedustettu otoksessa — muuten edustavuus oli hyvä.

Tutkimusmenetelmä oli suhteellisen yksinkertainen. Puoluekannatusta ja poliittista aktiivisuutta tarkasteltiin toisen ja kolmannen muuttujan alakategorioina. Tutkimustulosten esittämisessä rajoituttiin yksinkertaisiin taulukoihin. Tähän päädyttiin siinä uskossa, että muuttuja muuttujalta suoritettu taustatekijöiden tutkiminen olisi herkempi osoittamaan oletettua epäsäännöllistä hajontaa ja siksi monimuuttujamenetelmiä pyrittiin yleensä välttämään.

Puolue- ja osallistumismittoja tarkasteltiin niiden muuttujien valossa, joiden uskottiin olevan yhteydessä sekä perinteeseen että tällä hetkellä vaikuttaviin tekijöihin. Alustavassa kartoituksessa, jonka tarkoituksena oli saada profiili riippuvista muuttujista ja osoittaa mahdollisia toisia tärkeitä ryhmätekijöitä — vastaajan ikää, sukupuolta ja koulutusta verrattiin puoluekannatukseen.

Yleisesti ottaen, kolmessa tutkitussa työväenluokan fraktiossa — rutiininomaisia tehtäviä suorittavat toimihenkilöt (routine-grade white-collar workers), ammattitaitoiset työläiset ja ammattitaidottomat työläiset — haastateltavan sukupuoli (naiset) tai haastateltavan koulutus (vain kansakoulu) olivat tekijöitä, jotka suosivat sosialististen puolueiden kannatusta. Jos ikää olisi käytetty puoluekannatusta selittävänä tekijänä, luokkafraktion vaikutus olisi ollut tärkeä. Iän kohoaminen liittyy selvästi toimihenkilöryhmässä sosialististen puolueiden kannatuksen alenemiseen. Täysin vastakkainen tulos oli ruumiillista työtä tekevien joukossa. Koulutuksen ja perheen tulotason kohoaminen taas merkitsivät sosialististen puolueiden kannatuksen alenemistä.

Perinteen vaikutusta mitattiin pääasiassa perheen sosiaalisen ja poliittisen taustan mukaan. Työläiskoti ja vanhempien sosialistinen puoluetusta olivat voimakkaasti

determinoivia sosialististen puolueiden kannatuksessa.

Työläisten vuorovaikutus ammattiyhdistysliikkeessä muodosti analyysin keskeisen osan. Tietyissä määrin ammattiyhdistykset muodostivat yhdyssiteen menneisyyteen ja niitä pidettiin poliittista traditiota uusintavina tekijöinä. Niiden katsottiin myös olevan tärkeitä poliittisia sosialisiaatiotekijöitä.

Tämä näkyi selvimmin SAK:n vaikutuksessa ruumiillista työtä tekevien keskuudessa. Ammattiyhdistykseen kuuluvat kannattivat suhteellisesti enemmän sosialistisia puolueita kuin siihen kuulumattomat. Toisaalta erityisesti tekijät, jotka liittyvät rutiininomaiseen ei-ruumiilliseen työhön, näyttävät estävän myös SAK:oon kuuluvia työntekijöitä hyväksymästä subordinoivaa tai radikaalista ideologista järjestelmää, elleivät he ole joutuneet alttiiksi näille asioille työväenluokan perhetaustan kautta.

Tämän jälkeen pyrittiin määrittämään miten puoluekanta ja luokkafraktio vaikuttivat suhtautumiseen kapitalistiseen eliittiin. Ilmeni, että toimihenkilöryhmä, joka kannatti SDP:tta tai SKDL:oa oli huomattavasti vähemmän vihamielinen institutionaalista eliittiryhmää kohtaan kuin mainitut toiset kaksi näitä puolueita kannattavaa ryhmää. Toimihenkilöryhmä osoitti myönteisempää suhtautumista liike-elämän eliittiä ja vähemmän myönteistä suhtautumista Suomen kommunistista puoluetta kohtaan, lähes puoluevalintaan katsomatta.

Sosialistisia puolueita kannattaneiden analyysissä ilmeni, että kahden vastakohitaisen määräytymistendenssin suhteellinen osuus vaikuttaakin aivan eri tavoin työväenluokan kolmessa eri fraktiossa.

Keskeinen tulos protestivalmiutta tutkittaessa oli, että joukko muitakin instituutioita kuin muodollisesta koulutuksesta

huolehtivat instituutiot vaikuttivat potentiaaliseen protestikäyttäytymiseen kahdessa ruumiillista työtä tekevien ryhmässä. Tämä oli nähtävissä jo ikä-kohortti-analyyseissä sekä sosialististen puolueiden valinnassa että protestivalmiudessa. Vanhemmat ammattitaitoiset ja -taitottomat työläiset olivat taipuvaisempia kuin nuoret suosimaan kahta sosialistista puoluetta samoin kuin protestikäyttäytymistä; vastakkainen tulos tuli ilmi rutiininomaista työtä tekevien toimihenkilöiden joukossa. Toimihenkilöt, jotka olivat TVK:n jäseniä tai eivät kuuluneet mihinkään ammattiliittoon eivät olleet enempää tai vähempää taipuvaisia protestikäyttäytymiseen kuin SAK:oon kuuluvat toimihenkilöt. Ammattitaitoisten työntekijöiden kohdalla varsinkin jäsenyyteen SAK:ssa liittyi voimakas valmius protestikäyttäytymiseen. Sosialistinen puoluevalinta oli kuitenkin ehdollinen tekijä.

Samansuuntaisiin tuloksiin tultiin ammattiyhdistysten jäsenyyteen nähden tutkittaessa sovinnaisen poliittisen osallistumisen asteikkoja. Kun yhdistettiin protestikäyttäytyminen ja sovinnainen osallistuminen kuusiluokkaiseen poliittisen toiminnan typologiaan osoittivat tulokset jälleen työpaikan ja poliittisten sosialisatiotekijöiden selvästi lisäävän protestiaktiiviteettia keski-ikäisten ruumiillista työtä tekevien keskuudessa.

Kohtuullinen ja voimakas aktiivisuuden taso eivät vaihdelleet toimihenkilöillä eri ikäryhmissä kovinkaan paljon. Sen sijaan ammattitaidottomilla työntekijöillä se vaihteli jonkin verran ja ammattitaitoisten työntekijöiden ryhmässä huomattavassa määrin.

Vielä merkitsevämmin SAK:n jäsenyys lisäsi poliittisen aktiivisuuden tasoa toimihenkilöillä. Heillä protestivalmius ei kuitenkaan kanavoitu vaaleihin liittyvänä aktiivisuutena kuten tapahtuu erityisesti

ammattitaitoisten työläisten kohdalla ja vähemmässä määrin myös ammattitaidottomien työläisten kohdalla. Tässä suhteessa ammattiyhdistyksen vaikutus on selvän lähes yksinomaan ruumiillista työtä tekevien joukossa.

4. Johtopäätökset

Tuloksista voidaan tehdä useita eri johtopäätöksiä. Ensinnäkin, ei tulisi peittää sitä tosiasiaa, että useimmat työläiset eivät osallistu kovin aktiivisesti politiikkaan tässä tutkimuksessa käytetyn mittarin valossa. On tärkeää havaita, että vähemmän kuin puolet jokaisessa työväenluokan fraktiossa joko SDP:een tai SAK:oon kuuluviin haastatelluista oli em. kahdessa aktiivisuuskategoriassa. Ainoastaan SKDL:oa kannattavilla ammattitaitoisilla ja ammattitaidottomilla työläisillä on korkea laajamittainen osallistumistaso — yli 2/3 haastatelluista.

Toiseksi, tulokset tukevat voimakkaasti sitä, että arvioinnin ali- tai ylimääräytymisen suhteellisesta vaikutuksesta työväenluokan ideologiaan ja aktiviteettiin on lähdeittävä niiden voimien ymmärtämisestä, jotka luovat rakenteellisesti heterogeenista työväenluokkaa. Tarvitaan tieteellisteknisen vallankumouksen vaikutusten sekä suomalaisen yhteiskunnan työnjaon tutkimista. Tuotantovälineiden yhteiskunnallistuminen kehittyneessä kapitalismissa, yhdistettynä sofistikoituneen teknologian käyttöönottoon lisää edellytyksiä ei ainoastaan työväenluokan proletarisoitumiseen vaan myös hierarkian kasaantumiseen.

Jako ruumiillista työtä ja ei-ruumiillista työtä tekevien välillä samoin kuin työtä tekevien erikoistuminen saattavat johtaa sosialistisen tradition eroosioon työväenluokassa.

1970-luvun puolivälissä Suomessa yh-

teiskuntapolitiikan painotus oli materiaalisessa palkitsemisessa laajemman poliittisen kontrollin sijasta (sekä niin sanotulla julkisella että yksityisellä sektorilla). Tässä tilanteessa työväenluokan eri kerrokset saattavat hyväksyä kilpailuhengen. Rutiniinomaista työtä tekeville toimihenkilöille ja ammattitaitoisille työntekijöille tarjoutuu erilaisia työhön liittyviä etuisuuksia. Joskin nämä perinteisesti toimihenkilöille tarjotut etuisuudet ovat useimpien toimihenkilöiden saavuttamattomissa samoin kuin johtotehtävät ovat ammattitaitoisten työläisten saavuttamattomissa, työ ja laajemmat sosiaaliset ympäristötekijät saattavat edistää halukkuutta työuran painottamiseen, joka vuorostaan saattaa vähentää antagonistisia asenteita eliittiä kohtaan, jolta käyttäytymismalli on mahdollisesti saatu.

Toinen syy toimihenkilöiden vähäisempään sitoutumiseen radikaaliseen tai sub-

ordinoivaan arvojärjestelmään saattaa olla suhteellinen immuniteetti ammattiyhdistystoimintaan. Tämä vuorostaan ehkä vaikuttaa mielipiteisiin jotka toimivat järjestötyön esteinä, mutta jotka esteet saattavat johtua myös työpaikan luonteesta. Toimihenkilöt ovat kenties useammin työssä eristetyimmässä työyhteisössä kuin teollisuustyöläiset ja täten vähemmän altis ryhmä solidaarisuudelle ja SAK:n paikalliselle jäsenhankinnalle. Eräs päätelmä tästä voi olla sosialistisen perinteen kykenemättömyys toimia vastavoimana tälle kehitykselle.

Jos tämän haastattelututkimuksen tulokset yleistettäisiin, SAK näyttää olevan kaikesta huolimatta voimakas vaikuttaja kehitettäessä työläisiä valmiuteen osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Se on organisaatio jossa suomalaisen sosialistisen perinteen jatkuva vaikutus on huomattavin.

David Mathesonin julkaisuja ja tutkimuksia

Äärioikeistolikkeiden kannatuksen sosiaalista taustaa koskevat tutkimukset — kriittinen tarkastelu, *Politiikka* 3/1971, s. 195—206.

Finnish Small Businessmen and Radical-Rightism, teoks. Raimo Lintonen (toim.): Kuumennet politiikan tutkimuksen päivät Helsingissä 10—11. 1. 1974, esitelmät ja raportit, *Helsingin yliopiston Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia* 32/1974, s. 77—90.

Radical-Rightism and Finnish Small Businessmen, Yleisen valtio-opin lisensiaattityö, 1974, 112 s.

The Split in the Finnish Rural Party: Populism in Decline in Finland, *Scandinavian Political Studies*, vol. 10, 1975, s. 217—222, yhdessä Risto Sänkiähon kanssa.

Attitudes towards Political Authority and Government Functions in Finland, ECPR Joint Sessions of Workshops, Workshop »Political Behavior, Dissatisfaction and Protest», Louvain-la-Neuve 1976, yhdessä Pertti Pesosen kanssa.

Toimihenkilöiden yhteiskunnallisesta ase-

masta ja asenteista. Eräitä havaintoja suomalaisten toimihenkilöiden tietoisuudesta, luokkasamastumisesta ja suhtautumisesta vallitsevaan järjestelmään, teoks. Matti Niemi (toim.): Yhdeksännet politiikan tutkimuksen päivät Helsingissä 6.—7. 1. 1977, esitelmät ja raportit, *Helsingin yliopiston Yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia* 45/1977, s. 195—228, yhdessä Veikko Ruohosen kanssa.

Non-Manual Labour and Ideology: Some Findings from a Study of the Political Attitudes of White-Collar Workers in Finland, ECPR Joint Sessions of Workshops, Workshop »Political Attitudes and Behavior of the Middle Classes in Western Europe», Berlin 1977, 20 s.

Occupation, Subjective Class Identification and Political Behavior in Four Nations, ECPR Joint Sessions of Workshops, Workshop »Political Attitudes and Behavior of the Middle Classes in Western Europe», Berlin 1977, 20 s., yhdessä Pertti Pesosen kanssa.

Ideology, Political Action and the Finnish Working Class, A Survey Study of Political Behavior, *Commentationes Scientiarum Sociologiae* 10, 1979, Helsinki 1979, 191 s.